

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філософських наук,

доцента кафедри теорії культури і філософії науки

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Філоненка Олександра Семеновича

на дисертацію Звонка Олександра Анатолійовича «Інтернет як трансформаційний чинник релігійної культури сучасного соціуму», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 - філософська антропологія, філософія культури

Актуальність теми дисертації. Сучасна гуманітаристика не може бути представлена поза логікою «антропологічного повороту», коли фундаментальні культурні практики, такі як інтерпретація тексту і розуміння історичного досвіду, спілкування і пізнання, письмо і читання, описуються, перш за все, як «практики себе». Але і сама філософська антропологія переживає фундаментальні зміни у зв'язку з цілою низкою добре описаних «поворотів», серед яких найважливішими є «комунікативний поворот» і «теологічний поворот». Незважаючи на те, що, на перший погляд, вони проявляються в далеких соціокультурних топосах, нетривіальний зв'язок між ними проявляє себе в найширшому спектрі культурних явищ. Для дослідження цього зв'язку необхідні як дослідження процесів ресекуляризації і повернення релігії в центр культурного простору (Ч. Тейлор, Х. Казанова, П. Бергер та ін.), так і увага до культурних трансформацій в їх зв'язку зі змінами «матеріальних чинників комунікації» (Ф. Кіттлер, М. Маклуен, Г. У. Гумбрехт та ін.). Для адекватного розуміння сучасної динаміки культурної глобалізації найбільш складною і актуальною постає проблема взаємного впливу релігійних практик і нових комунікативних можливостей і просторів. Важливо, що ця проблема виходить за рамки релігієзнавчого, соціально-філософського, соціологічного, політологічного, економічного, технологічного дискурсів і вимагає саме антропологічних ключів для аналізу культурних феноменів, що породжуються релігійним досвідом. У дисертації О. А. Звонка відкривається і досліджується комунікативний простір постсекулярного релігійного досвіду в його зв'язку з новою реальністю Інтернету і глобальною соціокультурною динамікою. Починаючи з перегляду домінуючих парадигм відносин релігії і культури в контексті постсекулярної епохи, О. А. Звонко проблематизує комунікативні трансформації в культурі в

їх взаємодії з релігійним досвідом, для того щоб розкрити феномени релігійної культури в контексті комунікативних трансформацій.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертаційній роботі. Широка міждисциплінарність роботи, від релігійних аспектів постмодерністської культури до культурних аспектів Інтернету та інших нових медійних технологій, вимагали від О. А. Звонка не тільки оволодіння найширшою джерельною базою, а й вироблення методологічного підходу, що дозволяє проводити аргументацію через різномірні соціокультурні поля, суворо дотримуючись обраної лінії проблематизації від розгляду релігійної культури через демонстрацію її комунікативних підстав до дослідження її трансформацій, викликаних інтернет-технологіями. Безсумнівним є високий рівень аргументативної бази роботи, як в його теоретичному, так і в емпіричному аспектах. Отримані результати і сама структура дисертації переконливі і містять в собі новизну, вкрай актуальну для філософської антропології. Структура роботи класична: вступ, три розділи, висновки і список літератури. У вступі визначено актуальність теми, стан її наукової розробки, мету, дослідницькі завдання, методологічні засади та наукову новизну роботи, зазначено теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Висновки роботи відповідають поставленим дослідницьким завданням.

Основні наукові результати дисертаційної роботи. Дослідження присвячене впливу Інтернету на релігійну культуру, але воно виходить далеко за рамки філософії техніки і філософії медіа, оскільки починається з вивчення трансформацій парадигматичних уявлень про саму релігійну культуру. Дисертант не тільки кваліфіковано представив простір сучасних дискусій про відносини між релігією і культурою, а потім окреслив контури релігійної культури в постсекулярному контексті, але й виявив комунікативну засаду релігійної культури, після чого зміг використати підготовлений інструментарій для аналізу трансформацій комунікативної сфери в релігійній культурі, викликаних розвитком Інтернету. Таким чином, загальна архітектоніка роботи будується, виходячи з структурно-типологічного аналізу культури і релігії, який дозволяє перейти до комунікативної теорії, як в її культурологічному, так і в антропологічному аспектах, після чого відкривається перспектива антропологічного дослідження інтернет-технологій в релігійній сфері. Така архітектоніка відображена і в структурі роботи.

У першому розділі дисертації «Релігійна культура як провідний елемент духовної культури людства» аналіз фундаментальних культурологічних парадигм проводиться, починаючи з дескрипції тектонічних зрушень в сучасному, постсекулярному розумінні ролі і місця релігії в людській культурі. Підрозділи 1.1, 1.2, 1.3 представляють собою зразки впевненого аналізу актуальної теорії релігії та філософії культури. Дисертант критично виробляє інструментарій для подальшого аналізу, проходячи через постмодерністські концептуалізації, розкриваючи необхідний концептуальний апарат роботи, зіставляючи теоретичні інтуїції настільки різнорідних дослідників, як, наприклад, Бердяєв та Еліаде. Визначившись з теоретичними орієнтирами, О. А. Звонук акцентує своє дослідження релігійної культури на культі як ядрі релігійної культури. У підрозділі 1.4 «Культуротворчий потенціал релігійного культу: культ як «місце зосередження» релігійної культури», найбільш цікавому в першому розділі роботи, він вельми послідовно аргументує свою дослідницьку акцентуацію на культовому аспекті релігії.

Другий розділ роботи «Інтернет як соціокультурний феномен та засіб релігійної комунікації» представляє собою кваліфіковане введення у тему сучасних теорій комунікації з аналізом ставлення «комунікативного» і «інформаційного», і цей огляд показує свою продуктивність при застосуванні до аналізу комунікації в сфері релігійного досвіду та видах релігійної комунікації. Підрозділ 2.1 присвячений комунікативному розгляду релігійного досвіду, в якому поряд з класиками релігієзнавства з'являються сучасні дослідники віртуалістики. Їх діалог допомагає дисертантові визначитися з топосом сучасних комунікативних технологій в релігійному досвіді. Підрозділ 2.2 вводить в цей топос інтернет-технології та розкриває їх особливості. Людина віртуальна втілюється в світовій павутині і історія цього втілення описується дисертантом як на антропологічному рівні, так і на рівні медіафілософії. Цікавим є аналіз тих нових характеристик глобалізаційних процесів, які приніс з собою Інтернет.

Третій розділ «Трансформація релігійної культури в електронному просторі мережі Інтернет в епоху глобалізації» об'єднує результати двох попередніх розділів, щоб мати змогу поставити і дослідити проблеми трансформації релігійної культури в контексті розвитку комунікативних технологій. Якщо підрозділ 3.1 представляє з собою необхідне якісне введення в традиційну тему комунікативних технологій як матеріальних чинників діалогу між віруючими, конфесіями та релігійними традиціями з поправкою на особливості Інтернету, то підрозділ 3.2 є оригінальним

авторським дослідженням впливу Інтернету на культові практики, унікальним у вітчизняній літературі. Перенесення уваги з світоглядних аспектів релігії на діяльнісні, з догматичного аналізу доктрин на ритуальні практики дозволив О. А. Звонку розкрити нові можливості антропологічного аналізу медіа-аспектів культури. Слід зазначити гармонійне поєднання теоретичного аналізу і конкретних досліджень як світового досвіду, так і ситуації з українським сектором релігійного Інтернету. Підрозділ 3.3 описує перспективи трансформацій релігійної культури в віртуальному просторі, і цінність цієї частини роботи визначається зваженим описом як негативних, так і позитивних аспектів цих трансформацій. У ньому розкривається широка перспектива подальших досліджень, і пов'язана вона не тільки з очевидним розширенням технологічного впливу на духовну сферу, а й з тим, що дисертанту вдалося продемонструвати модель підходу до тих форм культу, які залишилися за межами роботи.

Дисертаційне дослідження О. А. Звонка, безумовно, вкрай актуальне. Його важливість сконцентрована навколо антропологічного читання зіткнення тем релігієзнавства і філософії техніки. Саме цей антропологічний ключ дозволяє розгортати в подальшому як прикладні дослідження, так і поглибити розуміння філософських передумов комунікативної глобалізації. Всі положення, що виносяться на захист, отримали в роботі переконливе підтвердження на високому рівні аргументації. Робота відповідає і профілю спеціалізованої вченої ради, і паспорту обраної спеціальності 09.00.04 - «філософська антропологія, філософія культури». Її результати задовільно відображені в положеннях наукової новизни, а автореферат дисертації відповідає змісту роботи в повній мірі, а також відповідає чинним вимогам МОН України до оформлення авторефератів кандидатських дисертацій, його зміст дає повне та адекватне уявлення про загальну характеристику та структуру роботи, про послідовність виконання дослідницьких завдань та отримані дисертантом висновки.

Апробація та повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях. О. А. Звонко опублікував 5 статей в фахових виданнях і одну статтю в зарубіжному періодичному виданні, а також 7 публікацій у збірниках наукових статей, тезах і матеріалах наукових конференцій. Зміст опублікованих статей в повній мірі відображений в тексті дисертації. Таким чином, результати дослідження пройшли відповідну наукову апробацію.

Всі описані позитивні характеристики дисертаційного дослідження О. А. Звонка дозволяють висловити ряд зауважень в якості дискусії, яку породжує та стимулює дослідження:

1. Пропонуючи комунікативний аналіз релігійного досвіду, дисертант майже ніколи не використовує самоопис комунікативних практик в самих релігійних традиціях. Намагаючись залишатись на «нейтральній позиції», він втрачає теоретичний богословський потенціал, накопичений в самих цих традиціях. Досить вказати на величезні досягнення богослов'я спілкування в християнській теології ХХ століття, від Іоанна Зізіуласа до Джона Мілбанка. Ці досягнення, як і відповідні їм в інших описаних в роботі традиціях (буддизм, іслам та ін.) залишилися за межами дослідження.
2. Описуючи постанову завдання дослідження в рамках постмодерністського концептуального каркасу, дисертант описує і ті підходи, які народилися з критики постмодерністських установок (концепція «постпостмодерну», філософія і теологія Події та ін.), але майже не використовує їх у своїй роботі, залишаючись в просторі постмодерністських концептуалізацій. І справа не тільки в обмеженості обсягу кваліфікаційної роботи, але і в нерозрізненні цього рівня дискусій про сучасну культуру, на якому «комунікація» істотно багатша за «інформацію», а Інтернет породжує не тільки значення, а й саму присутність.
3. Виділяючи і цікаво аналізуючи феномен «віртуальних храмів», дисертант не враховує його зв'язок з іншими віртуальними феноменами в релігійній культурі. Надаючи визначальне значення розростанню суб'єктивної сфери релігійного, дисертант втрачає з уваги формування нової общинності і роль в цьому формуванні свідка і свідочтва як найважливіших релігійних фігур сучасної культури (медіальне значення фігур святих і сучасних мучеників, і т.д.). Зв'язок молитви і свідочтва, вчення і ритуалу залишається за межами роботи, хоча Інтернет істотно трансформує їх співвідношення.
4. За межами роботи залишилися важливі парадигми, що працюють з «матеріальними чинниками комунікації» в релігійній сфері. Досить назвати роботи по медіальній антропології М. Маклуена або концепцію синергійної антропології С. С. Хоружого. Дисертант знає про їх підходи, згадує їх на сторінках роботи, але не співвідносить зі своїми результатами, збіднюючи перспективу своїх же інтуїцій і не вводячи їх прямо у контекст сучасних дискусій.

Всі висловлені зауваження підкреслюють позитивну оцінку роботи, яка поставила найактуальніші питання і показала можливі шляхи їх дослідження.

ВИСНОВОК

Дисертація О. А. Звонка «Інтернет як трансформаційний чинник релігійної культури сучасного соціуму», яка подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 - філософська антропологія, філософія культури, відповідає паспорту спеціальності. Вона є завершеною науково-дослідницькою роботою, що розглядає проблему впливу Інтернету як найвпливовішої медійної комунікативної технології на релігійну культуру в антропологічному аспекті. Дисертаційна робота відповідає вимогам, що містяться у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013р., а здобувач, **Звонко Олександр Анатолійович**, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури.

Офіційний опонент:

доцент кафедри теорії культури

і філософії науки філософського факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна,

кандидат філософських наук, доцент

О. С. Філоненко

